

УДК 347.960

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ, ЯКІ
ЖИВУТЬ З ВІЛ/СНІД**

доктор юридичних наук, доцент, професор, Тімашов В. О.

timashovv@bigmir.net

студентка, Михайлевська М. В.

mykhailevska21@gmail.com

Київський національний торговельно-економічний університет,
Україна, Київ

Стаття присвячена дослідженню адміністративно-правового регулювання щодо протидії та захисту прав людей які живуть з ВІЛ/СНІДом, й, на основі отриманих відомостей, сформульовані висновки і пропозицій, спрямованих на вдосконалення законодавства у сфері охорони здоров'я в площині запобігання та поширення ВІЛ-інфекції, СНІДу, які спрямовані, в першу чергу, на захист прав громадян, як хворих, так і здорових.

Проаналізовано законодавство, що діє сьогодні в Україні у сфері запобігання поширенню ВІЛ-інфекції й визначено рівень ефективності нормативно-правових актів, що захищають дану групу суспільства, та зроблено висновок про необхідність реформування даної сфери, впровадження міжнародного досвіду та узгодження його з вітчизняною реальністю.

доктор юридических наук, доцент, профессор, Тимашов В. А., студентка, Михайлевская М. В. Административно-правовые основы защиты людей, которые живут с ВИЧ/СПИД / Киевский национальный торгово-экономический университет, Украина, Киев

Статья посвящена исследованию административно-правового регулирования по противодействию и защиты прав

людей, живущих с ВИЧ / СПИДом, и на основе полученных сведений, сформулированы выводы и предложений, направленных на совершенствование законодательства в сфере здравоохранения в плоскости предотвращения и распространения ВИЧ-инфекции, СПИДа, направленных, в первую очередь, на защиту прав граждан, как больных, так и здоровых.

Проанализированы законодательство, действующее сегодня в Украине в сфере предотвращения распространения ВИЧ-инфекции и определен уровень эффективности нормативно-правовых актов, защищающих данную группу общества, и сделан вывод о необходимости реформирования данной сферы, внедрение международного опыта и согласования его с отечественной реальностью.

Ключевые слова: административная ответственность, ВИЧ-инфекция, СПИД, здравоохранение, законодательство.

V. A. Timashov, Doctor of Law, Associate Professor, Professor Administrative and principles for protection of HIV/AIDS lives, M. V. Mikhailevska / Administrative and legal principles for protection of hiv / aids lives, Kiev National University of Trade and Economics, Ukraine, Kiev

The article is devoted to the study of administrative and legal regulation on combating and protecting the rights of people living with HIV / AIDS, and based on the received information, formulated conclusions and proposals aimed at improving the health legislation in the field of HIV prevention and spread. , AIDS aimed primarily at protecting the rights of citizens, both ill and healthy.

The legislation that acts in Ukraine in the field of preventing the spread of HIV infection is analyzed and the level of effectiveness of legal acts protecting this group of society is determined and the necessity of

reforming this field, introduction of international experience and its harmonization with the national reality is made.

Keywords: administrative responsibility, HIV infection, AIDS, health care, legislation.

Вступ. Проблеми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу в Україні та захисту прав людей, які живуть з даним захворюванням залишаються одними із пріоритетних напрямів державної політики у сфері охорони здоров'я.

Сьогодні рівень інфікованості людей вірусом імунодефіциту становить загрозу національній безпеці держави. За оцінкою ВООЗ/ЮНЕЙДС, Україна продовжує залишатись регіоном з високим рівнем поширення ВІЛ серед країн Центральної Європи та Східної Азії [1, с. 242].

На подальший розвиток епідемії ВІЛ-інфекції впливають чинники, що поглиблюють критичну ситуацію в країні, а саме: економічна нестабільність, трудова міграція, все ще недостатній рівень охоплення профілактичними та лікувальними заходами, що реалізуються у сфері ВІЛ/СНІДу, складна гуманітарна ситуація та бойові дії на Сході країни [2].

Незважаючи на всі зусилля держави, досить нестабільними та повною мірою не визначеними є права людей: як здорових, так і, власне, інфікованих, що стосуються площини ВІЛ/СНІДу.

Правове забезпечення сфери охорони здоров'я, щодо протидії захворюванню ВІЛ/СНІДу та захисту людей, які з цим живуть, є важливим інструментом регулювання та охорони суспільства. Вплив загальнообов'язкових правил у даній сфері, створює належний правовий режим, якого повинні дотримуватись всі свідомі громадяни,

задля уникнення поширення епідемії та створення цивілізованого захисту прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичною базою регулювання питань протидії епідемії ВІЛ/ СНІДу є праці таких вітчизняних вчених – В.Й. Білак–Лук’ячук , Т. Бордуніс М. Гагаркін, Л. М. Гейдар, В. Гордейко, В. Гордієнко, О. Остапов, Д. Пасічник, А. Пукало, Р. Пукало, С. Пукало, О. М. Ратаніна, В. Рябуха, Т. Семигіна, П. Скала, Д. Шатковська.

Незважаючи на змістовну та комплексну науково-теоретичну базу, велику кількість досліджень, у доктрині адміністративного права досі не сформована цілісна наукова концепція механізму протидії та захисту у сфері охорони здоров’я в площині, що стосується ВІЛ/СНІДу. Багато питань у вище згаданій сфері залишаються дискусійними та потребують теоретичного оновлення, законодавчих змін, задля їх ефективнішого практичного застосування.

Таким чином, необхідність детальної розробки теоретичних питань і практичних рекомендацій щодо адміністративно-правового забезпечення прав різних груп населення, які живуть з ВІЛ/СНІДом обумовлює актуальність даної теми.

Метою наукового дослідження є вивчення стану адміністративно-правового забезпечення прав людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом, в національному законодавстві та проблеми реалізації нормативно-правових актів у сфері боротьби з епідемією, а також аналіз особливостей порушення даного виду прав.

Виклад основного матеріалу. ВІЛ – це вірус імунодефіциту людини, який розвивається та розмножується в організмі людини і призводить до повної втрати захисних сил організму. СНІД – це синдром набутого імунодефіциту, тобто хвороба, викликана вірусом. Віруси є збудниками багатьох хвороб, наприклад, грипу, герпесу,

навіть деяких видів раку. Для своєї життєдіяльності вірус повинен проникнути в живу клітину. В разі ВІЛ – це імунна клітина людини [3].

Як зазначив Пукало Р. М в своїй науковій роботі, темпи зростання ВІЛ-інфікованості нашого населення найвищі в світі, за винятком кількох найвідсталіших країн Африки, які, до речі, значно випереджують нас за стандартизованим показником народжуваності. Тут Україна має найгірший у світі показник. Як перше, так і друге є цілком закономірним. Крім низки об'єктивних причин (економічна криза, процеси глобалізації, трудова міграція, війна на сході країни тощо) головною причиною впродовж всіх років незалежності України є неналежне відповідно до ситуації, що складається, реагування законодавчої та виконавчої гілок влади, а також гаранта Конституції України [1, с. 242].

Вважаємо, що Україна вирізняється з-поміж інших держав Європи, найбільшою гостротою ВІЛ-епідемії, яка зростає загрозливими темпами. Уряд нашої країни хоча й вживає ряд сприятливих заходів, проте вони, як виявляється, є недостатньо ефективними.

Вже відомий, Пукало Р. М. намагається донести нам, що заходи, які спрямовані на виявлення ВІЛ-інфікованих, а також профілактику зараження ВІЛ-інфекцією, стримування масштабів цієї епідемії є вкрай неефективними з цілого ряду причин. В першу чергу, нормативно-правова база з питань боротьби з ВІЛ/СНІДом, не відповідає вимогам сьогодення [1, с. 242].

Хвороба ВІЛ/СНІДу є викликом не лише громадському здоров'ю, а – проблемою захисту прав людини.

Ініціатива Інституту відкритого суспільства «Право на здоров'я» спільно з 24 неурядовими організаціями у сфері боротьби з ВІЛ/СНІДом та захисту прав людини у всьому світі визначили 10

зауважень для з'ясування місця і ролі прав людини у запобіганні ВІЛ/СНІДу [4]:

- 1) гендерна нерівність робить жінок більш незахищеними;
- 2) права і потреби дітей та молоді найбільш ігноруються;
- 3) без дотримання прав людини обмежується загальний доступ до послуг;
- 4) найбільш уразливим категоріям населення національна політика у сфері боротьби з ВІЛ/ СНІДом приділяється найменше уваги;
- 5) ефективні програми з профілактики поширення ВІЛ/СНІДу, лікування та догляду перебувають під загрозою;
- 6) активісти в боротьбі зі СНІДом ризикують власною безпекою, вимагаючи від держави розширити доступ до послуг, пов'язаних із захворюванням на ВІЛ/ СНІД;
- 7) захист прав людини - шлях до охорони громадського здоров'я;
- 8) незважаючи на численні дискусії, реальних дій щодо ВІЛ/ СНІДу та захисту прав людини вчинено недостатньо;
- 9) СНІД ставить унікальні завдання і вимагає виняткової реакції;
- 10) заходи по боротьбі з ВІЛ/ СНІДом, які базуються на правах людини, є практичними й успішно здійснюються [4].

Спеціаліст Дарина Шатковська стверджує, що в Україні існує нормативно-правова база, яка вирішує питання протидії соціально небезпечних захворювань загалом. Серед документів:

- Закон України 21 червня 2012 р. № 4999-VI «Про виконання програм Глобального фонду для боротьби із СНІДом, туберкульозом та малярією в Україні»;

- Указ Президента від 22 березня 2002 р. № 290/2002 «Про Всеукраїнський день боротьби із захворюванням на туберкульоз» [5, с. 81].

Відповідно до ст. 24 Конституції України: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом»[6]. Низка законів України забезпечує людям, які живуть з ВІЛ, рівний правовий захист у суспільному та особистому житті. Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ (далі ЛЖВ)» є основним документом, який гарантує відсутність дискримінації, рівні можливості та доступ до послуг [7].

Уряд України, спільно з громадянським суспільством і міжнародними партнерами, домогся значного прогресу у створенні сприятливого політичного середовища у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу. Реформа системи охорони здоров'я в Україні нещодавно зосередилася на трансформації системи громадського здоров'я, з особливим акцентом на поліпшення доступу до послуг у сфері ВІЛ. Україна взяла на себе зобов'язання досягти цілей «90–90–90» та реалізувати Стратегію прискорення ЮНЕЙДС, оголосивши таким чином про свою готовність усунути нормативні перешкоди та зміцнити політичне і правове середовище на підтримку лікування і профілактики ВІЛ-інфекції [8].

Як зазначає Гладун З. С., адміністративно-правове регулювання відносин у сфері охорони здоров'я включає в себе сукупність форм, за допомогою яких держава впливає на суб'єктів і об'єктів системи охорони здоров'я з метою створення нормальних умов для функціонування системи надання медичної допомоги і охорони здоров'я та вирішення завдань зміцнення та охорони індивідуального і громадського здоров'я населення [9, с. 77].

Існуючі нормативно-правові акти викликають велике обурення в Пукало Р. М, адже він впевнений в тому, що вони спрямовані в основному лише на захист особистих прав ВІЛ-інфікованої особи і не захищають права інших членів суспільства, в першу чергу, здорових людей. Абсолютизується конституційне право інфікованої особи на недоторканість, проте практично ігнорується право кожної неінфікованої людини на її захист державою. Сьогодні на першому місці повинна стояти проблема захисту здорових, особливо уразливих до інфікування людей [1, с. 242].

Мова не йде, звичайно, про будь-яку дискримінацію ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД людей. Всі їхні права повинні бути збережені в повному обсязі. Проте держава зобов'язана виробити такий правовий механізм, який захищав би право здорових людей на уникнення інфікування ВІЛ. На законодавчому рівні слід чітко окреслити обов'язки ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД перед суспільством та відповідальність за їх порушення [1, с. 242].

Знову ж таки, у своїй статті Д. Шатковська зосереджує свою увагу на тому, що попри ці зусилля в нашій державі доволі поширені порушення прав людини у площині ВІЛ/СНІДу. Такі порушення стосуються розкриття ВІЛ-статусу у медичних, освітніх закладах, поширюється нетерпимість та відштовхування ВІЛ-позитивних, звільнення з роботи та інші. Найвагоміші зловживання включають фізичне та психологічне насильство з боку правоохоронних органів, незаконне затримання тощо. Вони в свою чергу викликають дискримінацію і те, що люди уникають тестування та лікування, а це сприяє подальшому поширенню інфекції та загальному погіршенню стану здоров'я інфікованих [5, с. 8].

На нашу думку, в Україні досить поширена тема порушення прав людини в контексті, що стосується ВІЛ/СНІДу. ЛЖВ хоча й

можуть користуватись всім обсягом конституційних прав та свобод, що передбачені в Конституції України, проте на практиці дана можливість дуже часто обмежується чи порушується.

В свою чергу, стигма та дискримінація негативно впливають на життя ВІЛ-інфікованих людей в аспектах соціальної захищеності, психічного благополуччя, фізичного самопочуття, розвитку особистості.

Нормативно-правова база України жодним чином не намагається обмежити права людей, які живуть з ВІЛ. Проте високий рівень соціальної стигми ЛЖВ та ключових груп населення, в тому числі дітей та підлітків, які живуть з ВІЛ, істотно впливає на поведінку людей, почуття власної гідності, самооцінку і часто заважає їм реалізувати свій потенціал [8].

Оцінка політико-правового середовища у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу містить великий перелік нормативно-правових рекомендацій різним гілкам української влади, у тому числі конкретним міністерствам і відомствам:

1) розширення доступу до послуг у сфері ВІЛ для досягнення цілей, визначених країною, вимагає перегляду і визначення нових цілей Загальнодержавної програми з ВІЛ/СНІДу;

2) розробки нормативних процедур тестування партнерів;

3) адаптації правил ліцензування, що дозволить надавати послуги у сфері ВІЛ медичним закладам за межами мережі центрів СНІДу та кабінетів «Довіра»;

4) адаптації умов ліцензування медичних працівників, що дозволило б їм надавати ВІЛ-послуги на рівні ПМСД (Первинна санітарно-медична допомога) та інших медичних закладів;

5) затвердження уніфікованого національного протоколу у сфері ВІЛ на основі найновіших міжнародних стандартів і рекомендацій;

6) адаптації патентного законодавства для забезпечення використання «гнучких положень» ТРІПС (Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності) [8].

Задоволення потреб ключових груп населення вимагає фінансування на національному і місцевому рівнях, а також цільових втручань, скорочення нормативних і адміністративних перешкод у доступі до послуг, розробки дієвого механізму надання послуг для ключових груп населення поза межами медичного закладу і забезпечення ефективного застосування антидискримінаційної політики [8].

Зрештою, більшу увагу варто звернути на забезпечення дотримання всіх норм на підтримку ключових груп населення та ЛЖВ, а також на усунення перешкод, які маргіналізують цих людей і заважають їх доступу до лікування. Ефективне дотримання чинних норм має вирішальне значення для поліпшення соціального захисту і показників здоров'я. Крім того, необхідно домогтися повного усунення дискримінаційних положень, удосконалення правового та соціального захисту. Посилення координації на центральному та місцевому рівнях має важливе значення для комплексної протидії епідемії ВІЛ [8].

Висновки. На підставі вищевикладеного зрозуміло, що хоч наша держава і намагається протидіяти епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу та захистити права ЛЖВ, проте на практиці спостерігається досить несприятлива ситуація. Адміністративно-правове регулювання держави у сфері боротьби із соціально небезпечними хворобами зіткнулось із низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників, а саме: недостатньо розвинена законодавча вітчизняна база, низький рівень

поінформованості ЛЖВ про їх права; відсутність довіри до держави, дискримінаційне ставлення до людей з Віл-позитивним статусом; непрофесійність державних органів щодо дотримання антидискримінаційного законодавства стосовно ЛЖВ, потреба в кодифікації законів з питань охорони здоров'я, нехтування положень нормативно-правових актів. Аналіз отриманої інформації в даній сфері показав, що в Україні існує системна проблема порушення права людини, яка потребує вирішення як на рівні реформування законодавства України стосовно сфери охорони здоров'я у площині запобігання та поширення ВІЛ-інфекції, так і шляхом інформаційно-просвітницьких заходів серед народу.

Література:

1. Пукало Р.М., Пукало А.Р., Пукало С.Є. (2007) Епідемія ВІЛ/СНІДу в Україні та проблемні питання нормативно-правової бази боротьби з нею. *Медичне право України: проблеми становлення і розвитку: матеріали І-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (19-20 квітня 2007 р., м. Львів), 234-241.*
2. Кузін І., Рябченко К., Грабовий С., Марциновська В., Антоненко Ж. (2019). Національна оцінка ситуації з ВІЛ/СНІДу в Україні станом на початок 2019 року. *Центр громадського здоров'я МОЗ України.* <https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/Natsionalna%20otsinka%20sytuatsiyi%20z%20VIL_SNIDu%20v%20Ukraini%20na%20pochatok%202019.pdf> (21, березня, 20)
3. Будьте уважні і обережні – СНІД. <<https://kpi.ua/use-aids>> (2020, березня, 21).
4. ВІЛ/СНІД та права людини. <http://medicallaw.org.ua/fileadmin/user_upload/ResPosibnyk_2011_ua/Resurs_R_> (2020, березня, 22).

5. Шатковська Д. (2014). Принципи адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я при соціально небезпечних захворюваннях. *Публічне право*, 4. 80-86.

6. *Конституція України*, 1996. (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>> (2020, березня, 21).

7. Закон про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ 1972. (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12>> (2020, березня, 21).

8. Зміцнення правового середовища у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу в Україні.

<http://www.hivreforminaction.org/wpcontent/uploads/2018/07/%D0%90%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%90%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%9A%D0%90-2018_UA.pdf> (2020, березня, 21).

9. Гладун З. С. (2007) Концептуальні засади державно-правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я населення. *Медичне право України: проблеми становлення та розвитку*: матеріали I-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (19-20 квітня 2007 р., м. Львів), 73-79.

References:

1. Pukalo R.M., Pukalo A.R., Pukalo S.Ie. (2007) Epidemiiia VIL/SNIDu v Ukraini ta problemni pytannia normatyvno-pravovoi bazy borotby z neiu [The HIV / AIDS epidemic in Ukraine and the problematic issues of the legal framework to combat it. *Medychne pravo Ukrainy: problemy stanovlennia i rozvytku: materialy I-yi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi*

konferentsii (19-20 kvitnia 2007 r., m. Lviv) [Medical Law of Ukraine: Problems of Formation and Development: Materials of the 1st All-Ukrainian. scientific and practical conference (April 19-20, 2007, Lviv)], 234-241. [in Ukrainian].

2. Kuzin I., Riabchenko K., Hrabovyi S., Martsynovska V., Antonenko Zh. (2019). Natsionalna otsinka sytuatsii z VIL/SNIDu v Ukraini stanom na pochatok 2019 roku [National assessment of HIV / AIDS in Ukraine as of early 2019]. *Tsentr hromadskoho zdorovia MOZ Ukrainy* [Public Health Center of the Ministry of Health of Ukraine]. Retrieved from https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/Natsionalna%20otsinka%20sytuatsyi%20z%20VIL_SNIDu%20v%20Ukraini%20na%20pochatok%202019.pdf [in Ukrainian]. (2020, March, 21).

3. Budte uvazhni i oberezhni – SNID [Be careful – AIDS]. Retrieved from <https://kpi.ua/use-aids> [in Ukrainian]. (2020, March, 22).

4. VIL/SNID ta prava liudyny [HIV / AIDS and human rights]. Retrieved from http://medicallaw.org.ua/fileadmin/user_upload/ResPosibnyk_2011_ua/Resurs_R_ [in Ukrainian]. (2020, March, 22).

5. Shatkovska D. (2014). Pryntsypy adminstratyvno-pravovoho zabezpechennia okhorony zdorovia pry sotsialno nebezpechnykh zakhvoriuvanniakh [Principles of administrative and legal support of health care for socially dangerous diseases]. *Publichne pravo* [Public law], no. 4, 80-86. [in Ukrainian].

6. Konstytutsiia Ukrainy, 1996. (Verkhovna Rada Ukrainy). [The Constitution of Ukraine 1996 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian]. (2020, March, 21).

7. *Zakon pro protydiiu poshyrenniu khvorob, zumovlenykh virusom imunodefitsytu liudyny (VIL), ta pravovyi i sotsialnyi zakhyst liudei, yaki zhyvut z VIL 1972.* (Verkhovna Rada Ukrainy). [The law on the prevention of the spread of diseases caused by human immunodeficiency virus (HIV) and the legal and social protection of people living with HIV 1972. (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12> [in Ukrainian]. (2020, March, 21)
8. Zmitsnennia pravovoho seredovyshcha u sferi protydii VIL-infektsii/SNIDu v Ukraini [Strengthening the legal environment in the field of HIV / AIDS in Ukraine]. Retrieved from http://www.hivreforminaction.org/wpcontent/uploads/2018/07/%D0%90%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%90%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%9A%D0%90-2018_UA.pdf [in Ukrainian]. (2020, March, 21).
9. Hladun Z. S. (2007) *Kontseptualni zasady derzhavno-pravovoho rehuliuвання vidnosyn u sferi okhorony zdorovia naselennia* [Conceptual principles of state-law regulation of relations in the field of public health]. *Medychne pravo Ukrainy: problemy stanovlennia ta rozvytku: materialy I-yi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (19-20 kvitnia 2007 r., m. Lviv)*. [Medical Law of Ukraine: Problems of Formation and Development: Materials of the 1st All-Ukrainian (April 19-20, 2007, Lviv)], 73-79. [in Ukrainian].